

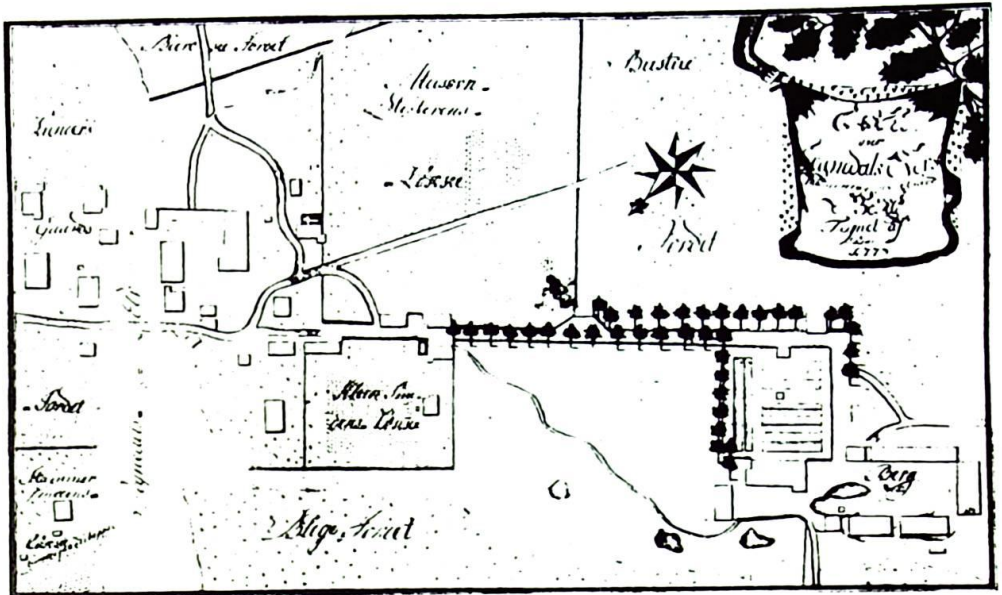
Sognedahlens ♂-Værk

Fra bladet: Ringerike 1979. Tekst og foto: Jan Solgård.

Bergverksdriften har spilt en viktig rolle i landet vårt siden 1650-årene. Våre eldste industrier, trelast og jernsmelting, hadde allerede i 1600-og 1700-årene relativt betydelige dimensjoner. Jernsmeltingen er av gammel dato og nevnes allerede i sagatiden, men selve jernindustrien skriver seg fra det 16. århundrede. De eldste sikre kilder om jernutvinning av bergmalm her i landet skriver seg fra 1538.

Christian III hadde satt igang bergverksdrift særlig på edle metaller, men også på jernmalm. På den tiden var det få bergkyndige folk i landet, og det var naturlig for kongen å henvende seg til sin onkel kurfyrst August av Sachsen, for å skaffe fagfolk og utstyr. De første bergmenn hos oss var således tyske, og disse var vant til en spesiell måte å fremstille jern på, en prosess som egnet seg godt for de sachsiske malmer, men som skulle vise seg ikke å passe for den norske malmen. Den tyske «Rennverksmetoden» dominerte de første årene i vår jernverkshistorie, fra den første «Hytte» ble anlagt i Hakadal i 1540 og ca. 80 år fremover. Så i 1622, etter at man innså at renneverksdriften ikke var lønnsom lenger, bygget bergmester Tobias Kupfer den første Masovnen her i landet i Bærum. Resultatet ble en skuffelse og driften ble innstilt etter få utblåsninger. I 1625 bygget man så en masovn ved Fossum jernverk Skien og dette ble opptakten til en blomstrings-tid for jernverkene. Annen halvdel av det 17. århundre gav en rask framvekst av disse og det var i 1670 11 jernverk i drift med hver sin masovn. Etter at kong Christian V styrket forsvaret og anla flere festningsverk, øket leveransen av kanoner og krigsmateriell, og fra 1690 raser jernverksfeberen. I perioden 1697 - 1708 kommer ytterligere 6 verk i drift.

Etter denne første «Gründer» - perioden var det i første halvdel av det 18. århundre dårlige tider for jernverkene og flere verk ble solgt på auksjon. Mot slutten av 1700-tallet bedret forholdene seg slik at vi drøyt et halvt sekel etter grunderperioden fikk et mindre «Rush» som ga støtet til flere små jernverk. Et av disse er Sognedalen verk.

Kart over Sognedals Jernverk tegnet av J.G. Løvenskiold i 1773.

OPPTAKTEN

I april 1743 sendte det «danske kanselli» ut en spørreliste til sine stiftsamtmenn og amtmenn. Og siden listene kom fra kansellet anså man det som en tjenestesak å besvare dem. Omfanget av listene var stort. Bakgrunnen var delvis ønsket om bedre opplysninger, men kanskje like meget ønsket om å finne grunnlag for nye næringsveier og inntektskilder. På den tid var Iwer Wiel fogd i Ringerike og Hallingdal. Wiel, som var født på Strømsø i 1711, ble utnevnt til fogd i «Ringerige og Hallngdalens fogderie» i 1736, bare 25 år gammel. I sin «Beskrivelse over Ringerige og Hallingdalens Fogderie hvorudi Finnes anført dets Grænser, Situation, Størrelse, Vasdrag, Skoug og Marck, Dyr, Fugle og Fiske, Mineralia, Naturalia og Antiquiteter med videre», heter det blant annet:

«Paa den vestre side af Sognedalen, paa Gaardene Bjerg's og Bjerke's Ejendele findes det god Jern-Erts, og i tæmmelig mængde, men ej belagt, og har jeg i min væрге endeel Stykken deraf, som ere ret rige».

Det skulle da heller ikke gå mange år før noen tok opp den direkte utfordringen hos Wiel som sa:

«Mineralia findes og paa Ringerige, som sølv-kobber- og Jern-Erts, og det ar at ønske saadant kunde blive optaget og komme igang, hvorved Bønderne kune fortjene noget ved Kjørsel og Arbejde, og mange hjælpes, som nu levde i yderlig Armod.»

Den 26. juni 1749 finder og anmelder Christian Tandberg¹⁾, sitt malmfunn til Rentekammeret. Den 27. august samme år innsender kammeret, til

Oberbergamtet, Tandbergs «Ansøgning om et Værks Opsetning i Sognedalens Annex p. Ringerige efter de af ham der fundne Malme». Det er ikke usannsynlig at Tandberg har hatt kjennskap til Wiels beskrivelse, da han flere ganger er benyttet som vitterlighetsvidne av det offentlige.

VERKET UNDER LARS BRAAG

Men Tandberg kom selv ikke til å starte jernverket han ansøkte i 1749 i Sognedalen. I stedet var det to «borgere og invaanere udi Christiania», justitsraad Paul Vogt, og seigneur Lars Braag²⁾ som går igang med å opprette jernverket, og derved også utnytte jernmalmen i Blikrudåsen og i Narvedrudmarka.

Lars Braag var den som skulle drive verket og han bosatte seg da også i Sognedalen. Ved skjøte av 15. oktober 1770 ble han eier av en del av Nedre Berg. I februar året etter kjøper han resten av eiendommen.

Ethvert jernverk hadde en circumferance hvor verket hadde forrett til kull og ved. På den måten kunne det sikre egen drift. Circumferenceprivilegiet besto i at verkene innen en viss omkrets fra verket, med dette som midtpunkt, hadde enerett på kjøp av trekull hos bøndene. Disse ble også tilpliktet, mot passende betaling, å levere trekull og likeledes delta i malmkjøring o.l. «circumferancen» var altså et privilegium og ikke verkets eiendom. Men verkene kunne kjøpe eiendommer innen Circumferenceområdet, og sterkest sto selvfølgelig de verkene som eide flestparten av eiendommene innenfor dette området.³⁾

Således ble det i 1750 fastlagt følgende Circumferenceakt for Sognedalensverket: «Extract paa de af kongl. Ober Berg amts Commissionen til Sogne Dahlens Jernværk lagde Circumferences Bønder og Gaarder udi sogne Dahlens, Krydshærrets, Flaae, Aadalens Annexer og Nordre Hougs Hoved-Sogn samt Hous Annex og Hole Præstegjæld paa de i Acten undnævnte dage og stæde. Aar 1750».

Så følger en oversikt over hvilke gårder som etter dette kom inn under jernverkets circumferanceområde. Oversikten inneholder fortegnelse over gårdens navn, eier eller oppsitters navn, skyld, skog og avstanden fra gården til verket. Circumferanceområdet omfatter 42 gårder i Soknedalen, 10 i Krødsherad, 7 i Flå, 34 i Ådalen, 96 i Norderhaug, 62 i Haug og 25 i Hole- tilsammen 276 gårder.

Videre het det:

(disse) «udgiør efter denne Ligning paa de som haver Beqvemligst Skoug 7340 læster som ej ville forslaae, naar Gud Gaf Løcke til en bestandig Blæsning, stort mere en Maasovnen kunde Forbruges, men ved eftersyn af Hr. Holtz Fyrste nærværelse kand vel eendeel Gaarders Skouge taalle meere at drives af, naar der kunde faaes Folk dertil».

Den mest betydelige og kostbare innretning ved et jernverk er masovnen. Ovnene, som var en lukket høyovn, var verkets midtpunkt. I 1752 oppførtes så masovnen på gården Nedre Bergs grunn - og anlegget fikk navnet «Soknedals jernværk».

Den som hadde bygget masovnen på Soknedalsverket har neppe vært særlig bevandret ut i masovns-kunsten, for som det heter i M. Th. Brunnich's samlede Efterretning om Jernverkene i Norge og Sverige: «Anno 1752 foretog med d. første smelting. Efter 14 Dagers Blæsning faldt Masovns Piben ind og bristede, Gestellet duede ej heller, saa at smeltningen maatte ophøre dog agtede ved Aar at sætte Masovnen igjen i stand».

Starten var således meget uheldig for verket. Uten masovn kunne det jo ikke bli noe, og arbeidet med å bygge ovnen opp igjen tok lenger tid enn antatt. Først i 1756 sto den nye masovnen ferdig, og det ble opptatt nye gruver i Lunner, Krødsherad, Sna-

Jernovnsplate fra Braags periode, 1763.

rum og Modum. Lars Braag var i mellomtiden blitt eeneier av verket og utvidet stadig. Langs veien mellom Verkenfossen og Berg ble det bygget arbeidsboliger, magasin, forvalterbygning, smie og snekkerstue, jernbod, pakkehus og hus for opplag av kull.

Braag bodde med sin familie på verket, og denne perioden regnes som verkets glansperiode. Til tider driftet det godt, og produksjonen av jern og støpegods var tilfredsstillende. Ovnene fra denne perioden hadde ord på seg for å være vakre. Men vanskene med å få nok god jernmalm har vært verkets hemske helt fra starten. Verkets egne gruver ga middels malm og det ble nødvendig å mute gruver på Sørlandet. Dette nevnes av Jens Gram i 1773 i hans Underretning om de Søndenfjeldske Jern Verker:

«Sognedalens Verk er anlagt paa Uartig kisige Malm gange hvoraf nu næppe nogen Arbeides, her skal være fundet nogle nye Anvisninger af bedre Art, men de er ej tilstrekkelige til Driften. Verket forsynes derfor til Deels med nogen malm, som dog ej er af bæste sort, fra Vestlandet⁴⁾, og denne Malm maa kjøres fra Drammen 8 miil over Land til Verket som ligger i Sognedalens annex Nordre Houg Præstegield paa Ringeriget. 8 miil fra Christiania. Dette Verk er i Gang næppe over 3 Maaneder aarlig.».

Rundt 1770 er Verket nedslitt og Braag meddeler Oberbergametet i desember 1772 at:

Portstolpe fra Braags tid: «Ont at forsage, Gud at behage, Tiene sin Næste, deter det beste». LB.

«Værket er i slet tilstand og lidte stor Mangel paa gode Malme, saa Masovnen paa Gode Malme, saa Masovnen desformedelst ikun har vært paa-blæst udi næstafvigte 2 aar, kun 9 dage i alt.»

I bergamtet viste man stort sett om de vanskelighetene Braag hadde. Det hadde ryktes da bergamtet i 1771 hadde begært innbetalt 300 Spesiedaler at både eieren og verket var «i yderlig tilstand». Hans akutte pengeproblem ble avverget ved venners hjelp. Jeg antar at vennen i dette tilfellet må ha vært Simon Bendeke, prest i Modum. Det nevnes hos E. Viker⁵⁾ at Braag solgte verket til Simon Bendeke som tilvirket noe jern, men la så ned verket.

Men av de neste eieres brev til Oberbergamtet den 19. juni 1777, går det klart fram at disse ervervet verket etter Lars Braags fallitt. Videre vises det til «de tidligere Ejere», slik at det er nærliggende å tro at Simon Bendeke har gått inn som medeier i Verkets siste driftsår før nedleggelsen.

Som nevnt i Braags brev til bergamtet hadde Masovnen bare vært i drift i 9 dager i løpet av 1771 og 72. Inntektene har sikkert nok også vært deretter. Verket var så lite innbringende at det ved kongelig resolusjon av 8. mars 1773 ble besluttet å gi verket tiendefrihet⁶⁾. Frihet for tiendeskatten gjaldt for de år som hadde fått forut for resolusjonen og for de neste 10 år, regnet fra 1773.

Den andre portstolpen hadde følgende tekst: «Glæd den Syke, hjelp den Arme, saa vil Gud sig over dig Forbarme». MB 1773.

Til tross for denne lettelse har utgiftene tårnet seg opp. Transporten fra gruvene i Holt sogn ved Risør har nok vært av avgjørende betydning for verkets store omkostninger, og disse gruvene ble også oppgitt av Braag. Gruvene falt etterhvert i det fri og ble så fremtutet jernverket.

I en beretning fra Jens Gram i 1776 kan vi lese følgende:

«Masovn-Piben og Bælgene eere efter beretning, utjenlige, Producten har derfor og næppe været over 45 Sk.P.⁷⁾ ugentlig, eller maanedlig henved 190 sk.p., den kies blandet Malm har tidligere fortæret Gestellet, og aarsaget saa hastig Udblæsning. Stang Jern Smidningen har ophørt af mangel på Hammersmede, det fortilvirkede Stang Jern var ellers af rødskjør Art.».

Som vi skjønner fremstår ikke verket som noe stort skue i midten av 1770-årene. Av beskrivelsen fremgår det med all ønskelig klarhet at det er et nedslitt verk som higer mot det siste åndedrag. Det uunngåelige skjedde da også ved Braag fallit i 1776. Verkets første store driftsperiode er over, og verket kommer i de neste 10-12 år på skiftende hender.

I J. Grams beretning fra oktober 1776 heter det avslutningsvis:

«Til Verket hører de 3de Bønner Gaarde med 9 Husmandspladse som tillige med verket blev solgt for henved 7000 Rdl.»⁸⁾

PÅ SKIFTENDE HENDER

De nye eierne var Kristian Krefting, Lars Ridder, Lorentz Snitler og Abraham Hesselberg. I skriv av 19. juni

1777 til Oberbergamtet skriver disse: «Det av os tilkiøbte Sognedalens Jern Wærk, var af dets siste Eyere, formedels den derved lidte anseelig Forliis, Besluttet at lade Demoleres, efter at eendeel Liebhabere baade havde Beset sig, og frasagt sit Bud, Vi Resolverede eendelig, at tilkiøbe os disse Rudera, ej i Tanke derved at profittere, thi Løest viste vii, de forrige Eyeres ulyksalige Skiæbne.»

Om det utelukkende var for å profitere, eller om de hadde alvorlige planer om drift av verket vites ikke, men allerede 1 1/2 år senere sender de følgende skriv til Oberbergamtet:

«Formedels manglende Gode Jern Malm Gruber/: der kunde lønne sine Arbeidere og ophiælpe det forfaldne Sognedahls Jern Werk/: finde vi os nødsaget same Jern Werk at oplægge og sløfyfe, hvilket vi herved underdanigst vil have Indberettet Det høye kongelige Ober-Berg-Amt. - Wiol dend 30.te Octob. 1778.»

Brevet var undertegnet av Lars Ridder, Abraham Hesselberg og prostinde Schnitler.

Brevet hadde følgende påtegning:

«Efter samtlige Med-Interessenters Begier, maa Jeg Underdanigst udbede, Det Høye Kongelige Ober-Berg Amts Resolution herved, Inden os med allerførste høye-gunstigst tilstillet, da mand udi Næstkommende Maaned, agter at Auctionere Jordegodset.-

Wiol ut supra
K. Krefting.»

Den 2. februar 1779 selger eierne jordeiendommene Øvre og Nedre Berg, husmannsplassene, setrene, frukthaven, lysthuset, 10 favner godt høy, ploger, harver m.m. til Ole Ellefsen Strand for 5000 Riksdaler courant. Selv beholdt de alt som tilhørte verket og gruvene. Men i 1780 eller 81 løste Lars Ridder ut de andre medeierne og ble eneeier av verket. Han selger så det hele til Conrad Claussen, eieren av Bærum jernverk i 1783 for ca. 5000 Riksdaler. Men Claussen døde alt i 1785, bare 32 år gammel, og Sognedalsverket ble fremdeles liggende nede.

Etter Claussens død styrte kammerherre Fredrik Julius Kaas Bærumverket i ca. 5 år. Han ble gift med enken etter Conrad Claussen og selger Sognedalens Jernverk den 16. ju. i 1787 til en svenske som heter Peder Floberg. Under Floberg skulle verket komme i gang igjen som før og verket går nå inn i sin andre driftsperiode.

NY DRIFT

Floberg går i gang med restaureringen og gjenoppbyggingen av verket og allerede på våren 1788, da kammerjunker Kaas og justitsråd og sorenskriver Boll besøker verket, heter det i forretningen at: «Floberg foruten adskillige Reparationer paa Wærkets bygninger havde allerede opført Reverbererovnen.»⁹⁾

Det nevnes ikke noe om denne var blitt forsøkt eller om det var foretatt noen smeltning. Men samme år besøkes verket av professor ved Københavns Universitetet M.T. Brünich og i hans beretning av 26/9 1788

skrives at det fremdeles ikke var skjedd noe smeltning, men under hans «ophold og Nærværelse ved Wærket» lot Floberg ovnen antennes med Bjerkeved «og stærkt ophede». Av dette forsikret professoren at «han kunde see, at den til smeltningen fornødne Træk var aldeles fuldkomen». I en senere undersøkelse (1799) skriver bergmester Petersen om dette:

«Det være mig dog tilladt at anmærke at saafremt man vil dømme efter de tvende i denne Reverbererovn af Floberg foretagne og mislykkede Prøvesmeltninger, da lader det til at Hr. Professoren har seet feil, eftersom Ovnens urigtige Structur og Indretning uten Tvivl maa have forarsaget, at ingen Smeltning paa Jern i samme blev muelig». Brünich skriver også at aduseringsovn¹⁰⁾ er «til det betydeligste fuldført». Han avslutter sin beretning med å anbefale at Floberg får lån til verkets drift idet han mener at Floberg «af Pengene vil gjøre all mulig god Anvendelse».

Sommeren 1788 synes Floberg å ha fått masovnen og jernstøperiet i gang. Dette kan vi se av en artikkel i ukeskriftet «Samleren nr. 34» utgitt i København 18. juni 1788. Under tittelen «Om fabrikker i Aggerhusstift i Norge» finner vi:

«Et Jærnstøberi af Gryder, Urner, Possementer¹¹⁾ og andre Sirater¹²⁾ er oprettet ved Sognedalens Verk af herr Floberg, som paa sine udenlandske Reiser har lært dette, og tillige ved visse af ham selv opfundne Haandgreb forstaaer, af den der værende Malm, som er af slettest Art, at støbe Gryder og Kar, som ej gaae i Stykker eller faae Sprækker ved at

støbes, og at gjøre Jærnet saa blødt, at man kan skjere deri, med mere, som jeg ikke er i stand at give fuldkommen Oplysning om. Han har til den Ende kjøbt dette forladte Værk, og skal have forbundet sig, deraf at levere til Floden Jernkar, i stedet for de tilforn brugelige og langt bekosteligere af kobber. Han gjør og deraf adskillige Possementer og andre Sitrater med en pasat Fernis, som giver den en god Anseelse. Dertil er ham Penge forstrakte af Kreditkassen».

Året etter ble det avholdt en kommisjon ved verket. Hensikten var å undersøke verkets gruver og skjerp, for det ville være forholdene ved disse som ville bli avgjørende om verket kunne holdes i god drift. For å kunne bestemme malmens kvalitet og egenskaper måtte det til en lengre prøvesmelting ved Masovnen enn det som inntil da hadde skjedd. Kommisjonen fant at aduseringsovnen var ferdig oppsmurt og manglet bare jernristene til ildstedet. Ovnen var likevel ikke i bruk, dels fordi reverberovnen som har sammenheng med aduseringsovnen ikke var i gang, og dels fordi Floberg ikke hadde fått en «edsvoren Mand» til arbeidet. Reverberovnen var ferdig, men kunne ikke settes i gang da de arbeiderne som skulle betjene den måtte arbeide ved Masovnen.

Hensikten med kommisjonens undersøkelser var å besvare et skriv fra kammerjunker Kaas, om verket var av den beskaffenhet at hans majestets kasse kunne være betrykket for lånet til Floberg på 7900 Riksdaler. Amtmann Lange førte kommisjonens svar i penn og så bl.a.: «at ansse

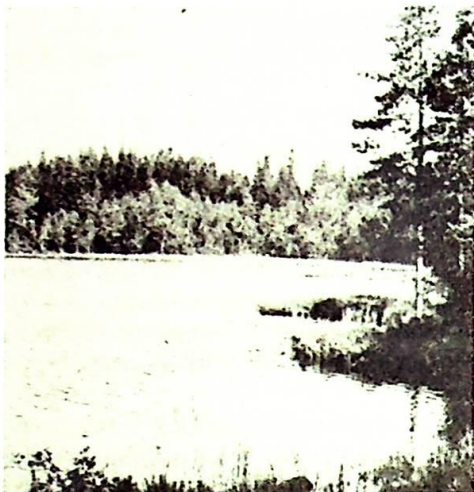
Wærkets Wærdie at være realiseret til Valuta for det dertil bekomme Penge- laan».

Kommisjonen konkluderte sin undersøkelse med: «at den kongelige Credit Casses Laan i dette Wærk kan ikke ansees for andet, end et af de grundigste og mest haabefulle, saavel i Henseende til et Jernværks Nødvendigheder og oeconimiske beliggened, som i henseende Flobergs Egenskaber til at udføre det».

Den kommisjon som ble avholdt ved verket året etter skulle se om verket kunne klare seg selv med malm fra egne gruver. De kom da også til den konklusjon at dette skulle være mulig.

Ovn fra 1794

Gruvetjern på Holleia minner om virksomhet i svundne tider.

Den viktigste gruva var Weverdahls gruve, en gruve som i sin tid ble forlatt av Hassel jernverk og ansett som ikke drivverdig. Men masovnstabellene viste ikke tilfredsstillende produksjon, noe som antagelig skyltes masovnens ustadige gang. Omkostningene pr. skippund råjern lå nesten 1 Riksdaler høyere enn Flobergs anslag. Verket led også av kullmangel, men dette kunne avhjelpest ved kontant oppgjør med bøndene. Men Floberg hadde ingen kontanter og så seg nødsaget å søke om 9992 riksdaler til 6 måneders drift.

Denne sum anså også kommisjonen var nødvendig til verkets drift.

I 1794 opptar Floberg et lån på 42.000 riksdaler og verket går nå inn i en god periode. I løpet av 1794 og 95 opplever de ved verket den lengste Blæsningsperiode som varte sammenhengende i 30 uker. Det ble da produsert 1016 Skippunkt råjern

etter 330 utslag fra masovnen. I gjennomsnitt blir dette 1 utslag pr. 15. time med drøye 3 skippunkt jern i utslaget. Til å fremstille 1 skippund råjern ble det ved denne Blæsningen forbrukt:

1 9/16 Tønne¹³⁾ Malm

2 Læster¹⁴⁾ kull

1/2 Tønne Kalk (som flussmiddel).

I juni 1795 skriver Floberg i brev til kredittkassens direksjon: «at en Begyndelse skal skee med Støbning af Raajern og Adousing».

Dette ble det imidlertid ikke noe av. Floberg beklaget seg over følgende ting som hadde hindret verkets drift: Vannflom, alminnelig Penge nød og usedvanlig dyre tider, sent kommende og hastig bortgående vinterføre, mangel på hester som følge av førknapphet, uventet undermål på kull, malm osv.

Året etter, i august 1796, skriver Floberg på ny til Kredittkassedireksjonen at: «Intet andet for Wærkets Opkomst og Flor har staaet og staaer tilbage, end blot fuldt op af Kull».

Floberg hadde vanskeligheter med å få bøndene innenfor circumferenceområdet til å levere kull. Dette skyldes nok både at bøndene tidligere hadde hatt vanskeligheter med å få oppgjør for kull, og andre stridigheter mellom dem og verket som f.eks. problemer verket påførte bøndene ved reguleringen av Torevann. Både amtet og Floberg hadde bestrevet seg for å finne en løsning på dette, men selv ikke Flobergs oppmuntrende tale til de virksomme og de lunkne i kulldriften våren 1796 syntes å kunne løse floken, og derved også kullmangelen ved verket. Floberg selv

regnet ut at han hadde lidd et tap på ca. 40.000 riksdaler fordi almuen ikke hadde levert til verket det kvantum kull de etter circumferenceacten var pålagt. Beregningen fra Flobergs side kan vel sies å være mindre passende og velanbragt i saken.

Samme år, innunder jul, undersøker justisråd og amtmann Lange verkets tilstand og avgir en betenkning herom. I beretningen av 21. januar 1797 heter det bl.a.:

«De paa Masovnen og Stang Jerns Hammeren anførte Forbedringer, forekommer mig baade solide, hensigtsmessige, nyttige og sparsommelige beregnede, da disse 2de et Werks vigtigste og kostbareste Wærksteder befindes udi complet Stand, og Masovnen især med sit gandske Inventarium af alle Slags i den Stand og Orden, at den fortienner at sammenlignes med Masovne ved de vigtigste Wærker i Landet».

Ovnsplate fra Flobergs periode (1794)

Lange avslutter med å si at verket slik som det fremsto ved hans befaring var vel verd de 40.000 riksdaler som kredittkassen hadde kreditert verket. Ja, endog 60.000 for en mann som hadde et snes tusen av egne midler å legge til i verket.

Det har altså fortonet seg for Lange som et prektig verk rundt årskiftet 1796/97, i god stand med solid utstyr og vel verd sine 60.000 riksdaler om noen ville kjøpe det.

Fossheim Steinsenter i Lom

Årets steintreff blir:

8/6–11/6 (pinsa) 3 dg frå kr. 570,-

6/9– 9/9 2 dg frå kr. 400,-

Geologikurs: 4/8–11/8 med Herman Løvenskiold som lærar.

Museet og steinbutikken er ope alle dagar.

I høgsesongen frå 10 – 20, i før og ettersesongen
noko kortare.

Vi sender gjerne brosjyra vår med fleira opplysningar.

Spørsmål/bestilling til FOSSHEIM STEINSENTER, 2686 LOM

Tlf. (062) 11 460

eller FOSSHEIM TURISTHOTELL, 2686 LOM

Tlf. (062) 11 005

Men allerede to måneder senere, i februar 1797, skriver Floberg til bergmester Petersen at masovnproduksjonen har gått ned, særlig de siste blæsninger, av mangel på malm fra Weverdahl gruve.

Verkets rikeste gruve synes nå ikke lenger å kunne gi grunnlag for full drift. Av de andre gruvene hadde Dramdals skjærpene smeltverdig og brukbar malm, men var alt for kostbar å drive. Leerbergfeltets skjerp på Holleia hadde strangsmeltelig og ikke godartet malm. Øvrige skjerp var: Kopland, Overen, Brustigen, Bjørndalen og senere Kluffefoss. I et brev av 8. november 1796 hadde Floberg optimistisk skrevet at både Dramdals- og Kopland malmen falt rikere, og at Koplandmalmen var omtrent like rik som Weverdalsmalmen og kostet bare halvparten.

Likeledes ble malmen fra Kluffefoss betraktet av Floberg som en av verkets viktigste oppdagelser og han skriver i april 1798 at han håper at Kluffefossmalmen skal bidra til forøkelse av Produksjonen. Men Floberg var nok for optimistisk med hensyn til malmens kvalitet. Det ser vi av den aller siste Blæsning som ble foretatt i 1798 og blæsningen varte i 8 uker med 81 utslag som ga 239 Skippund råjern. Dette gir et utslag pr. 17. time med et gjennomsnitt på litt under 3 Skippund jern. Malmen som ble benyttet stammet hovedsaklig fra Koplandskjærpene, og sammenligner vi med den gode blæsningen i 1794/95 ser vi at forskjellen ikke er så stor når det gjelder tidsrommet mellom hvert utslag (15 mot 17 timer).

Men ser vi på hvilken mengde malm og kull som nå måtte til for å oppnå samme resultat, skjønner vi at det ikke lenger ville lønne seg å fortsette driften.

1 1798 gikk det med:
2 Tønner malm
2 Læster og 7½ Tønne kull og
7/24 Tønne kalk

for å frembringe 1 skippund råjern. Dette samt den ustadige tilgangen på kull førte da også til at Floberg la ned det hele. Etter bergmester Petersens undersøkelse ved verket i 1799 sammen med Floberg ble det ikke foretatt flere blæsninger og verket gikk inn 50 år etter at Chr. Tandberg anmeldte sitt malmsfunn til Oberbergamet.

NEDLEGGELSE OG SALG

Bergmester Petersens beretning til Kredittkassen konkluderte med at verket ikke burde gjenoppta driften da dette ville være en byrde for Statskassen. Kredittkassens direksjon tiltrådte dette i sitt brev av 5. mars 1800 til regjeringen.

Regjeringen lot så verket utbys til salg på auksjon, og selv om verket hadde utestående fordringer på 42.500 riksdaler ble det ropt opp for 3.000 riksdaler. Men ingen kjøper meldte seg.

I 1802 ble det gjort nye undersøkelser ved verket for å se om verket kunne settes i drift igjen.

Påny var det bergmester Petersen som foretok undersøkelsen og påny var svaret at det aldri ville lønne seg å drive verket på egne malmer. Å kjøpe malm fra andre Verk ville bli for dyrt på grunn av transporten, og likeledes var det lite trolig at bøndene

ville inngå bindende kontrakter om levering av tilstrekkelig og billig kull. Kredittkassen innhentet også Oberbergamtets betenkning. Denne gikk i samme retning som Petersens, og kredittkassedireksjonen utba seg derfor regjeringens avgjørelse om hva som skulle skje med verket. I den kongelige resolusjonen som be-seglet verkets skjebne, heter det:

«Efterat Vi have ladet Os foredrage Credit Casse-Direktionens aller-underdanigste Forestilling angaaende Udfaldet at de indhentede Efterretninger om Muligheden af sogne-dals Jernverks Drivt, er det Vor Vol-lie, at Verket med alle dertil hørende Bygninger, Indretninger og Machi-ner, Møllebrug, Gruber og Inventarier, Malm- og Jernbeholdninger med tilhørende Rettigheder og udestaa-ende Restancer strax stilles til nye Auction enten samlet eller særskildt efter Direktionens Forslag, og bort-sælges for hvad Bud end derpaa maatte gjøres.

Søgsmaalet med Floberg kan efter Omstændighederne frafalde. Kjøbenhavn i det geheime Stats-Raad, den 17. april 1805.

Christian R.
E.G. Schimmelmann Wendt
J.N. Tetens C.W. Lange

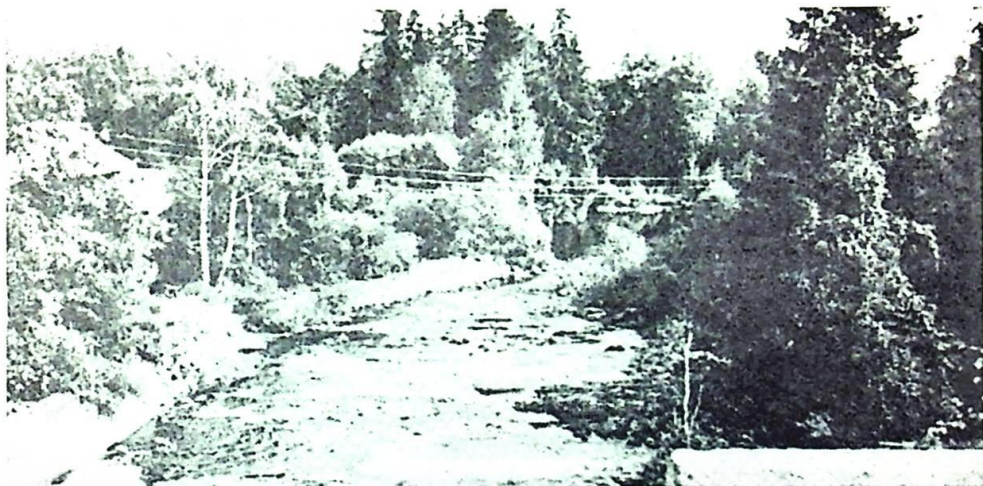
Kellermann.»

Den 17. august samme år ble det så avholdt auksjon over verket. Ansva-ret for denne var pålagt auksjonsfor-valteren på Kongsberg, Olav Olav-sen, men han kunne ikke møte og be-myndiget i sitt sted Andreas Holdt.

Efter flere bud og overbud fikk Ole Olsen Berg tilslaget for 1.535 riksdaler «hvorhos kjøberen erklærte sig vil-lig til at gi til Norderhovs fattigkasse 2 riksdaler».

Slik ender sagaen om Sognedals Ø-Verk.

Se fotnoter neste side.

Verkenselva i dag, sett fra den gamle broen. Jernverket lå til høyre i bildet.

FOTNOTER

1) Christian Tandberg, som var født på Skotselv i Øvre Eiker i 1705, kjøpte i 1749 den adelige sædegården Ulleland i Øvre eiker og bosatte seg på gården. Her drev han sagbruk, møller, teglverk og stor handel med utlandet frem til begynnelsen av 1760-tallet. Fra 1765 til sin død i 1769, var han forvalter ved Odals jernverk.

2) Rasmus Pedersen Raa, gift med eldste datter av Harald og Karen Frog, overtar gården Braag i 1703. Han tar også slektsnavnet Braag etter gården og sitter på den til 1736. Sønnen Lars Braag vokser opp i Kristiania og gjorde i sine ungdomsår store forretninger med direktør Vogt.

3) Disse bestemmelsene synes i høy grad å gå i favør av verkseierne, mens de la en byrde på bondene. Disse fikk ikke utnyttet skogen som de ville og som det passet dem best økonomisk, og ofte førte dette til tvister mellom bønderne og verkseierne. Enkelte ganger var det sogar tilløp til bondeopprør rundt bergverkene våre.

4) «Vestlandet» begynte dengangen ved Rygjarbit (Gjernestangen) øst for Risør.

5) E. Vikar: Soknedals jernverk, Norderhovsbo-ka 1914.

6) Ethvert jernverk måtte svare skatt til staten, den såkalte tiendeskatten. Dette gjalt også for kobberverkene som måtte utrede tiende i or-

dets bokstavelige betydning, nemlig tiendeparten av det produserte kobber. For jernverkene utgjorde «tiendeskatten» ca. 1 1/2% av produktionsverdien.

7) Skippund. 1 skippund - 20 lispund - 320 pund - 159,4 kg.

8) Riksdaler. 1 riksdaler - 4 mark à 24 skilling. Etter 1816: 1 riksdaler - 5 ort à 20 skilling.

9) En ovn hvor man smeltet råjern ved hjelp av stenkull. Man fikk høyere temperatur og derved lettere og vakrere overflate enn på produkter støpt i Masovnen.

10) I aduseringsovnene gjøres støpejernet bløtere (seigere) ved langsomt å gløde bort kullstoffet.

11) Possement - pynt.

12) Sirat - pryde.

13) 1 tonne malm - 1 kubikkalen - 0,25 kbm.

14) 1 Lest trekull - 12 tonner - 1,93 kbm. Som det fremgår er tonne målet for malm og trekull ulik store. 1 tonne malm - 0,25 kbm. 1 tonne trekull - 0,16 kbm.

15) Ole Olsen Berg var sønn av Ole Ellefsen Strand som kjøpte jordeiendommen unna verket i 1779, og tok gårdsnavnet Berg som familienavn. Familien Berg har således i år sittet på gården i 200 år.

NORSKE MINERALHANDLERES FORBUND

— STIFTET 1982 —

B.B. PRODUKTER
BERGKRISTALLEN
B. GJERSTAD A/S
BJØRN STRØMNÆS
EINAR FIVELSDAL
FROLAND MINERAL CENTER
GEO-HOBBY A/S
GRENLAND STEINHOBBY
JOHANSSONS STENSLIPERI

KENT'S A/S
KONGLOMERAT, ELLEFSEN & CO.
NORSK STEIN-HOBBY
STEINHAUGEN, JENSEN & CO.
STEINKJELLEREN ROCK-SHOP
STENBODEN
STRYN STEINSENTER
THULITTEN STENHUS
TORGEIR T. GARMO

Sekretariat:
Postboks 30
N-4820 FROLAND